

## ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

# Критерії виду

Верховний Суд сформував сталу практику щодо ефективного механізму захисту прав кредитора від недобросовісного боржника, навівши чіткі критерії визначення «франдаторності» правочину



**Ярослав ЛАБАТЮК**  
старший юрист EQUITY  
Спеціально для  
«Судового вісника»



**Олексій КОБАЛЬ**  
молодший юрист EQUITY  
Спеціально для  
«Судового вісника»

Досить часто недобросовісні боржники намагаються уникнути виконання своїх зобов'язань перед кредиторами шляхом вчинення дій, спрямованих на відчуження третім особам майна, на яке може бути звернене стягнення.

Під час вирішення спорів щодо визнання недійсними правочинів, вчинених на шкоду кредитора, Верховний Суд (ВС) зазначає про необхідність застосування основних засад цивільного законодавства.

## На шкоду кредитора

Серед таких засад суд виокремлює, зокрема, добросовісність. Цивільним кодексом (ЦК) України визначено, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а при здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватися моральних засад суспільства.

Вчинення власником майна правочину з розпорядження належним йому майном з метою унеможливити задоволення вимоги іншої особи — стягувача за рахунок майна цього власника може бути кваліфіковане як зловживання правом власності, оскільки власник використовує правомочність розпорядження майном на шкоду майновим інтересам кредитора.

Варто відзначити, що цивільне законодавство не містить прямого визначення поняття правочину, який вчинений на шкоду кредитора (франдаторний), та чітких критеріїв для його ідентифікації, а також прямої підстави, що такий договір може бути визнаний недійсним, за винятком окремих сфер правового регулювання, таких як банкрутство, неплатоспроможність банків та виконавче провадження.

Чинне законодавство охоплює лише окремі сфери правовідносин, де чітко встановлено випадки недійсності (нікчемності) правочину, вчиненого боржником на шкоду кредитора, наводить підстави недійсності таких правочинів та окреслює строки, протягом яких вчинені правочини підлягають визнанню недійсними.

## Думка суду

У 2019 році Велика Палата (ВП) ВС розтлумачила положення ЦК України в частині можливості та підстав для визнання недійсними франдаторних правочинів, а також вказала на ознаки такого правочину. ВП ВС, зокрема, у постанові від 3 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц наголосила, що цивільно-правові договори не повинні використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення коштів, що набуло законної сили.

Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення коштів та відкрите виконавче провадження, який при цьому укладає договір дарування, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки укладає договір, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Саме тому, на думку суду, правопорядок не може залишити поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

І хоча цивільне законодавство прямо не дає визначення франдаторного правочину, договори, які направлені на уникнення звернення стягнення на майно боржника підлягають визнанню недійсними саме на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина 3 статті 13 ЦК України), посиляючись при цьому на спеціальні норми, які передбачають підставу визнання правочину недійсним, якими може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

З рішення ВП ВС можна зробити висновки, що франдаторними є правочини, які були укладені боржником щодо відчуження належного йому майна, з метою уникнення звернення стягнення на таке майно кредитором у рахунок погашення заборгованості, такі правочини можуть бути визнані недійсними в судовому порядку на підставі загальних засад цивільного законодавства.

У кожному окремому випадку суд з'ясує, чи є дії боржника очевидно недобросовісними та чи вчинилися вони з метою ухилення від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами та яку шкоду було завдано кредиторам, унаслідок укладення таких правочинів. Підтвердженням очевидної недобросовісності дій може бути наявність судових рішень про стягнення заборгованості, виконавчих проваджень, а також, наприклад, укладення договорів дарування на користь родичів тощо.

Надалі касаційними судами у складі Верховного Суду послідовно продовжувалася практика ВП ВС, а також робилися додаткові висновки, які є важливими для розгляду справ про визнання франдаторних правочинів недійсними. Так, наприклад, ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (КГС) від 9 лютого 2021 року у справі № 908/1152/18 зробив висновок, що мета правочину, який укладається учасниками цивільних відносин, не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною.

Важливо також зважати на те, що при обранні варіанта добросовісної поведінки боржник зобов'язаний піклуватися про те, щоб його юридично значимі вчинки були економічно обґрунтованими, поведінка боржника повинна відповідати критеріям розумності, які передбачають, що кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, має бути виконане належним чином, а тому кожен кредитор вправі розраховувати, що всі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані.

ВС додатково вказав на те, що франдаторним може бути будь-який правочин, який вчиняється боржником, після виникнення у нього зобов'язання з повернення суми позики з метою відчуження майна (або вчинення інших дій, пов'язаних із зменшенням його платоспроможності) для того, аби уникнути звернення стягнення на це майно та діє очевидно недобросовісно і зловживає правами стосовно кредитора.

## Можливість оскарження

Разом із тим під час звернення до суду за захистом своїх прав у кредиторів виникало питання щодо належного способу захисту, а саме — щодо можливості оскарження односторонніх правочинів, зокрема видачі довіреностей на укладення договорів, якими завдається шкода кредиторам.

Так, у практиці зустрічаються судові спори про визнання недійсними довіреностей як односторонніх правочинів, на підставі яких представниками боржників укладалися франдаторні правочини.

Крапку в питанні щодо обрання належного способу захисту, а також у питанні щодо можливості оскарження довіреностей, яка була видана з метою укладення в подальшому франдаторних правочинів, нещодавно поставив Верховний Суд. Так, ВС у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду (КЦС) у постанові від 24 лютого 2021 року у справі № 757/33392/16-ц визначив, що правочиною, який вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочиною), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин.

При цьому застосування конструкції «франдаторності» при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредиторам. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення

одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

За умовами цієї справи, звертаючись до суду з позовом про визнання недійсною довіреності від 16 лютого 2015 року, позивач посилався на те, що на підставі оспорюваної довіреності було укладено правочини щодо відчуження нерухомого майна з метою уникнення звернення стягнення на таке майно, чим порушено права позивача як кредитора.

Позивач пов'язував порушення своїх прав саме з укладеними договорами дарування земельних ділянок та квартир, у результаті яких відповідач відчужив майно, на яке можна звернути стягнення в порядку примусового виконання судового рішення. Разом із тим позивачем не було пред'явлено вимог про визнання недійсними договорів дарування земельних ділянок та квартир.

ВС зазначив, що видача оспорюваної довіреності не може бути кваліфікована як правочин, що вчинений на шкоду кредитору. За таких обставин сама лише вимога про визнання недійсною довіреності є неефективним способом захисту і в її задоволенні суди мають відмовляти.

## Розширені механізми захисту

Підсумовуючи викладений матеріал, варто зазначити, що на сьогодні ВС сформував сталу практику щодо ефективного механізму захисту прав кредитора від недобросовісного боржника, навівши чіткі критерії визначення «франдаторності» правочину та підстави для визнання його недійсним.

Водночас наведена у цій статті судової практика розкриває також питання належного способу захисту у цій категорії спорів і вказує на те, який предмет спору слід обирати при зверненні до суду за захистом порушеного права.

Так, звертаючись до суду з позовом про визнання недійсними франдаторних правочинів, кредитори мають враховувати, що визнання недійсною довіреності, на підставі якої в подальшому були укладені франдаторні правочини, не є ефективним способом захисту, визнання недійсними підлягають саме основні договори, якими було відчужено майно, тобто ті договори, якими безпосередньо було завдано шкоди інтересам кредиторів, а не інші правочини, пов'язані з укладенням таких договорів.

Загалом проаналізованими у цій статті правовими висновками Верховного Суду було компенсовано відсутність у цивільному законодавстві прямого врегулювання недійсності угод, які на перший погляд за формою, змістом та істотними умовами відповідають закону, однак вчиняються боржником з метою завдання шкоди майновим інтересам його кредитора.

Ці висновки Верховного Суду розширюють механізми захисту прав кредиторів, які можуть бути порушені недобросовісними боржниками, шляхом відчуження останніми власного майна з метою уникнення звернення стягнень на таке майно.